

ta una variació extrema: *apuntetako atzamar, señaletzamar, erakusle, aundiaren ondoko, aundiddan aldemeneko, aundien ondoko, aundin ondoko, aundixan urrengo, beatzaundien ondoko, biatzaundiñ ondoko, aundixan urrengo, beatzaundien ondoko, biatzaundiñ ondoko, biataundiyan ondoko, baztarbeatz, erdiko beatz, yaunpeti(t), lanpetit, lekatupi, lanperot, lantzero, errazale, indize, bigarren beatz, bigarren biatz, bigarren bietz, arreinkusin, atzamarbixkor, atzamargogor, behatzilandako, eriluze, estrañeko beatz, haren laun, kako, laugarren, lenbixiko biatz, letami, orkolondoko atzamar, urrungu beatz...* Tot i aquesta varietat de formes, hi ha una gran quantitat de localitats en què no hi ha resposta. Passa el mateix en el nostre domini lingüístic. Si consultem el mapa 72 del *Petit atlas lingüístic del domini català*, vol. I, titulat «El *dit* índex: dèficits de la llengua històrica», llegim aquestes observacions de Joan Veny: «Aquest mapa [...] mostra el dèficit de la llengua parlada, quan no ha tingut el complement de la llengua estàndard. Efectivament, podem comprovar l'absència de respostes relatives al concepte 'dit índex' en múltiples localitats. I, quan es donen, són perifràstiques ([*dit*] *de senyalar, de la vora, del cul, del costat del dit gros*), inexactes (*gran*), expressives (*agarrapulces* 'agafapuces'), vagues (*dit de sa mà* situat entre *els dits del mig*) o producte de la interferència (cast. *índice*, [...]). Una mostra eloqüent de la importància de la llengua estàndard». El paralelisme entre totes dues llengües és evident.

La crítica més rellevant que es pot fer, i que s'ha fet, a l'*EHHA* té a veure amb l'enquesta: amb el fet que en algunes localitats s'hagi recorregut a un sol informant (concretament, en 56 localitats dels 145 llocs d'enquesta). Per bé que hauria estat interessant i útil la compleció del qüestionari amb preguntes orientades a la recollida d'informació sobre variació en la prosòdia, la utilitat de l'obra només amb les característiques amb què ha estat concebuda és enorme: tant per a la fixació de la normativa, com per a la lexicografia, com per a la història de la llengua i de la variació lingüística. Abaitua (2018), per exemple, n'ha extret quatre patrons principals relacionats amb moments rellevants de la història de la llengua, que exemplifica amb els mapes 535, corresponent a *okaran/aran* ('pruna'); 121, corresponent a *ziraun/sugeitsu* ('vidriol'); 838, corresponent a *ego/hegal* ('ala'), i 908, corresponent a *argizari/ezko* ('cera'). I Aurrekoetxea (2019) n'ha extret informació per a una proposta de nova classificació dels dialectes bascos. En resum, una obra ben feta, que parteix de materials recollits amb rigor, ben presentada gràficament, fàcilment accessible i a l'abast des de qualsevol racó del planeta, que sens dubte prestarà un gran servei als professionals de la llengua basca i de la lingüística en general.

Daniel LUJÁN CAZALILLA
Institut d'Estudis Catalans

Bibliografia

- ABAITUA ODRIUZOLA, JOSEBA K. (2018): «Patrones geolingüísticos, áreas dialectales y cronologías absolutas del EHHA», dins *Fontes Linguae Vasconum (FLV)*, 126, juliol-desembre. p. 283-322.
- AURREKOETXEA, GOTZON [et al.] (ed.) (2019): *Euskalkien sailkapen berria [Nova classificació dels dialectes bascos]*. Bilbo: Euskal Herriko Unibertsitatea

BELTRAMI, Pietro G. (2020): *Amori cortesi. Scritti sui trovatori*. Firenze: SISMEL - Edizioni del Galluzzo, 800 p.

Amb motiu de la jubilació de Pietro G. Beltrami com a catedràtic de filologia romànica, els curadors del volum *Amori cortesi. Scritti sui trovatori* han reunit un seguit de treballs que l'estudiós va dedicar a la lírica trobadoresca, un dels filons principals de la seva dilatada i fecunda trajectòria investigadora i docent. El resultat són vint-i-cinc contribucions que projecten sobre els trobadors una mirada polièdrica, atenen a qüestions mètriques, estilístiques, historiogràfiques o de crítica textual; sense deixar de banda les connexions amb la cultura moderna i contemporània.

Les aportacions reunides van precedides d'una bibliografia crítica de P. Beltrami (p. xv- xxxii) i d'una nota de l'autor (p. xxxiii-xxxv) en què el filòleg apunta com a embrió del llibre a un vell projecte, concebut a principis del segle XXI, que no es va arribar a materialitzar. Precisament per aquest antic projecte, que el volum que presentem actualitza i enriqueix, Beltrami va escriure l'article «Leggere i trovatori oggi (e domani?)», que, a manera d'introducció, encapçala el recull (p. 3-25). Segueixen aquesta primera secció altres sis que agrupen treballs de temàtica afí: la segona, que s'ocupa dels trobadors antics (p. 29-187); tres seccions monogràfiques, dedicades respectivament a Giraut de Bornelh (p. 191-388), Bertran de Born (p. 389-485) i Arnaut Daniel (p. 489-531); una per als trobadors del segle XIII (p. 535-607); i una darrera, que aborda qüestions de mètrica (p. 611-705). Clou el volum una bibliografia i dos índexs: un d'autors, textos i personatges històrics; i un altre de crítics citats.

El capítol intítulat «Leggere i trovatori...» (p. 3-25) introdueix de forma precisa i clara el marc conceptual i la pluralitat de perspectives que modelen la mirada de Beltrami. Després d'una lúcida reflexió sobre els paradigmes crítics que han orientat els estudis trobadorescos durant les darreres dècades, aquestes pàgines preliminars exploren possibles vies de renovació que, desbrossant el camí de prejudicis heretats, permetin bastir nous plantejaments no només per a la recerca erudita sinó també per a la difusió del llegat trobadoresc entre un públic més ampli, de no especialistes. En el decurs d'aquesta operació, l'estudiós analitza amb agudesa els reptes i les oportunitats generats per l'actual proliferació de recursos en línia i arriba a establir interessants punts d'intersecció entre la contemporània transformació digital i la revolució tècnica i mental que va suposar el pas de la *performance* trobadoresca a la producció dels grans cançoners. Les consideracions a propòsit d'aquestes antologies col·lectives serveixen, d'altra banda, per encetar un suggestiu debat al voltant de la subjectivitat poètica, una idea sovint problemàtica en el cas dels trobadors. La individualitat de cada poeta, ofegada per la noció de poesia formal; reformulada pel joc de la intertextualitat; condicionada per les successives lectures que s'han fet de la *fin'amor* (des de les sorgides a redós d'interpretacions sociològiques a les més recents, connectades amb el pensament religiós i filosòfic) es revela una qüestió absolutament central en la impostació crítica de Beltrami. En ella es fonamenta tant la importància concedida a les edicions com la reivindicació de la diversitat lingüística, estilística i conceptual de l'obra de cada trobador, que constitueixen un dels fils conductors del llibre.

La segona secció, dedicada als «Trovatori antichi» (p. 29-187), aborda les nombroses variables que determinen la difícil valoració de l'obra dels trobadors antics, mediatitzada inevitablement per la selecció que han dut a terme les fonts conservades i per les incògnites que planen sobre el naufragi d'una part de la producció. Beltrami analitza els versos de Guilhem de Peitieu, Marcabru, Bernart de Ventadorn, Cercamon o Peire d'Alvernha i, tot confrontant les diferents edicions i lectures de què han estat objecte, sotmet a un debat crític la relació entre les idiosincràsies de tots aquests poetes. En resulta l'emergència d'un sistema relacional la complexitat del qual sovint ha estat eclipsada per la confusió del discurs sobre l'amor, central en l'obra de tots ells, amb un presumpte discurs sobre la *fin'amor* (p. 34).

El rebuig d'una aproximació coral i monolítica a la poesia trobadoresca és manifest en les tres seccions següents, dedicades a tres grans trobadors. N'és emblemàtic el cas de Giraut de Bornelh, ja que Beltrami es proposa la reconstrucció de la poètica personal del trobador a partir de la lectura de textos concrets que sovint han estat considerats de forma autònoma per il·lustrar determinats aspectes de la poesia trobadoresca (p. 191-388). Així, per exemple, *trobar clus* i *trobar leu* no són interpretats com teories estilístiques oposades i excloents sinó com «dues variables» (p. 229) que convergeixen en la volguda autorepresentació del trobador en l'espai cortesà com un personatge complex i polièdric. Aquesta autorepresentació, en què l'experiència amorosa, el discurs moral i l'elogi de la pròpia capacitat artística es relacionen i retroalimenten, forneix a Beltrami el punt d'articulació dels diferents registres de l'obra del trobador: des del discurs amorós a la pastorella (p. 229-263), passant per la *tenso* o el sirventès joglaresc.

L'exploració de la singularitat de Bertran de Born (p. 389-485) en la secció següent també passa per la identificació de les peces que, al marge de l'experiència existencial, articulen la ficció que ha de permetre que «la persona del poeta possa transformarsi in personaggio» (p. 396). Tot i que l'aspecte més conegut i estudiat de la personalitat poètica de Bertran de Born és la de «poeta delle armi» (p. 441), Bel-

trami dedica una particular atenció al personatge que dissenya la seva lírica amorosa, així com a la interferència entre ambdós discursos. L'aprehensió integral de tots aquests elements permet descobrir un refinat joc poètic que oculta la tensió, emblemàticament xifrada en la ficció de la *domna soisebuda*, entre l'ideal que sustenta el *topos* laudatori de la *domna* i les dones concretes a les quals van adreçades les composicions del trobador. La intricada relació entre la poesia amorosa i la producció política, d'encomi i vituperi, al voltant de la qual gravita principalment l'obra de Bernart de Born, es mostra també al capítol dedicat al fill (p. 407-440), que hauria heretat no només el patrimoni literari, «ma anche il personaggio del padre» (p. 428). El darrer capítol de la secció opera una lectura serial de textos moralistes, polítics, amorosos i cortesos, embastats pel fil conductor de la lluita per la possessió d'Altafort, que serveix també per plantejar interessants qüestions de crítica textual i repensar els contorns de la noció de gènere.

Sota l'epígraf «“*Lo ferm voler*” di Arnaut Daniel: noterella per una traduzione», obre la secció dedicada al *miglior fabbro* (p. 489-531) el tema de la traducció, que ha ocupat sovint Beltrami, tant des de la reflexió teòrica com des de la tasca de traductor de textos medievals (p. 489-502). El segon i darrer capítol que integra aquesta cinquena secció es dedica a Dante i els trobadors. El replantejament d'una qüestió tan llargament debatuda passa aquí per una exhaustiva revisió crítica del cànon de la poesia vulgar que dissenya l'itinerari pel *Purgatori* dantesco i dels elements que permeten conjecturar les coneixences trobadoresques de Dante més enllà de la selecció d'autors citats explícitament per motius no sempre diàfans. L'estudi acurat de la tradició manuscrita i la descoberta de subtils jocs d'intertextualitat, sovint no evidents a primer cop d'ull, forneixen dades precioses que ens ajuden a copsar l'abast real de l'apropiació que fa Dante de la figura d'Arnaut Daniel.

La sisena secció, consagrada als *Trovatori del duecento* (p. 535-607), la inaugura l'estudi i proposta d'edició de *Razo e dreyt ay si-m chant e-m demori* (BdT 233.4) (p. 535-566), que matisa i discuteix amb noves hipòtesis interpretatives l'edició de Perugi de 1985, aportant dades rellevants sobre la datació, l'atribució i la transmissió textual de la composició; i sobre la fortuna posterior, fruit sens dubte de la seva «maniera arnaldiana» (p. 564). Seguint amb els poetes de la *Commedia*, el capítol següent es dedica a l'estudi de la recepció italiana de Sordel en el context de la poètica del *duecento* (p. 567-607), atent tant a la represa d'estilemes, imatges, rimes i esquemes mètrics, com al rerefons ideològic inherent a la resemantització de determinats termes o als avatars de la transmissió manuscrita del corpus.

Clou el llibre una darrera secció sobre mètrica, un argument al qual, com és sabut, P. Beltrami ha dedicat importants contribucions sobretot en l'àmbit de la poesia italiana. Aquest sòlid bagatge permet inserir en un complex marc romànic l'edició, estudi i traducció de *Puois Ventadorn e Comborns ab Segur* (BdT 80.33) i *Sel qui camja bon per meillor* (BdT 80.10) (p. 634-648); i de *Er auziretz encabalitz chantars* par Giraut de Borneil (BdT 242.17) i *Abans que-il blanc puoi sion vert* (BdT 323.1) (p. 685-705), als quals es dediquen respectivament els dos darrers capítols del recull.

En definitiva, el volum, de lectura àgil i agradable, no només traça un suggestiu recorregut històric per la lírica occitana a partir de la lectura de textos sàviament triats, sinó que mostra de forma exemplar la capacitat de l'alta filologia per construir una visió complexa de l'objecte d'estudi, capaç de connectar-lo tant amb la cultura que el va produir com amb el nostre present. El mestratge per part de Beltrami de les diferents competències reunides en una ciència connectiva com és la filologia ens descobreix més enllà d'una densa xarxa de relacions intertextuals la natura proteica de la noció d'amor cortès, sotmesa a constants fluctuacions, modulades per les singularitats de cada poeta i de cadascuna de les corts que els van acollir. La galeria de personalitats poètiques que configuren l'aproximació de Beltrami als trobadors ens ofereix tal vegada la clau de lectura dels «amors cortesos» del títol, on el plural evoca emblemàticament i un xic provocadora la complexitat que sovint emmascara la fórmula gastada i no poques vegades banal d'«amor cortès».

Meritxell SIMÓ
Universitat de Barcelona